

ЕКСПЛІКАЦІЯ ПОНЯТТЯ «ІНТЕЛЕКТУАЛІЗАЦІЯ» ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

І. Л. Литвинчук,
кандидат економічних наук, докторант,
Житомирський національний агроекологічний університет
i.lytvynchuk@e-mail.ua

Розглянуто теоретичні аспекти визначення категорії «інтелектуалізація» на різних рівнях узагальнення. Проведено порівняльний аналіз точок зору вітчизняних та зарубіжних науковців – експертів з питань інтелектуалізації.

Ключові слова: інтелектуалізація суспільства, інтелектуалізація економіки, інтелектуалізація праці, інтелектуалізація виробництва.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень. З нарощуванням обсягів та якісними змінами суспільного банку знань зростала кількість наукових праць, проникнутих ідеєю інтелектуалізації, квінтесенцією якої стало визнання верховенства розуму в усіх сферах суспільної дійсності. Багаторічна рутинна робота вчених – від Ф. Аквінського та Галілея до М. Кастельса, Т. Сакаї та Д. Тапскотта – у даному напрямі сприяла становленню парадигми інтелектуалізації, саме осмислення якої, на нашу думку, сьогодні здатне забезпечити адекватну реакцію соціально-економічних систем на появу викликів чергових епох.

Мета та методика дослідження. Метою даної роботи є теоретичне уточнення змісту поняття «інтелектуалізація» як соціально-економічної категорії. Дослідження проводилось із застосуванням методів історико-економічного та семантичного аналізу.

Результати досліджень. Дискурс навколо інтелектуалізації є надзвичайно активним. До цього часу серед науковців немає єдності як щодо трактування самого поняття, так і стосовно історичного моменту його виникнення. Європейці пов'язують етимологію категорії із латинським словом «intellectus» (розуміння, розум, здатність мислення, раціонального пізнання [1]), яке, у свою чергу, походить від грецького терміну «entelecheia» (εντελεχεια), введеного і використаного у давнину Аристотелем як назва особливого виду активності, діючої та ефективної енергії [2]. Більш детальний аналіз дозволяє знайти зв'язок, також, із такими старогрецькими словами як «εντελεω» (цілісний), «εντελεια» (повнота) та «εντελετεω» (надихаю). Звідси, інтелектуалізація виявляється певним робочим принципом матерії (не обов'язково пов'язаним напряму з людиною), який змушує її функціонувати «правильно». У давньосхідних трактатах інтелектуалізація пов'язується з терміном «zhì» (ієрогліф 智 – мудрість, інтелект), який застосовувався для позначення набуття об'єктом «вищого повного знання, що охоплює всі види знання, не будучи їх сумою» [3].

Маючи складну природу, інтелектуалізація тривалий час лишалась методологічно індетермінованою внаслідок залежності від великого числа чинників, які не підлягали прямому спостереженню та вимірюванню. Висловлювалась навіть думка, що шукати момент виникнення, початок відліку інтелектуалізації «непродуктивно» [4] у зв'язку із складністю предмету. Проте більшість сучасних дослідників схиляється до того, що гіпотези щодо інтелектуальних витоків соціально-економічного розвитку почали висловлюватися науковцями на початку XIII ст., тоді як реальні результати досліджень за відповідною тематикою з'явилися лише близько 30 років тому.

У табл. 1 нами здійснено спробу узагальнення найбільш актуальних з останніх теоретичних напрацювань у даному напрямі.

Таблиця 1

Семантичний аналіз поняття «інтелектуалізація» у науковій літературі сучасного періоду

Автор	Дефініція	Наш коментар
Інтелектуалізація суспільства (мегаконтекст)		
В. Дерій [5, с.55]	Сукупність освіченості і культури, загальнолюдської свідомості, професіоналізму, здатності продукувати конструктивні ідеї, вміння спонукати до дій інших індивідів	Феноменологічний підхід. Перевага індивідуалізму в теоретичній моделі взаємодії людини та суспільства
К. Беляков [6, с. 14]	Складна гіперсистема видів і підвидів людської діяльності, в основі якої лежить пізнавальна, трудова, суспільно-політична, навчальна, побутова, соціально-культурна діяльність, а також дозвілля	Феноменологічний підхід. Холізм (переважання соціальних відносин над психофізичними якостями індивідів, що визначає сутнісні властивості системи)
С. Вуйменков [7, с.12].	Об'єктивний процес підвищення ролі інтелектуальної компоненти продуктивних сил суспільства в рамках історичного розвитку світового господарства, пов'язаний з еволюційним витісненням видів діяльності, що базуються на фізичній праці	Діалектичний підхід. Історично об'єктивна зумовленість. Ендогенний характер змін (внутрішні спонукальні мотиви особистості до пізнавальної діяльності та саморозвитку як стимул змін)

Б. Санто [8]	Безперервний інтелектуальний розвиток глобального, навіть універсального, значення	Діалектичний підхід. Історично об'єктивна зумовленість. Екзогенний характер змін (зовнішні стимули)
В. Врублевський [9, с. 185]	Цілеспрямований процес, що має на меті радикальне розширення масштабу і покращення використання знань, підвищення творчих можливостей соціальних систем усіх видів і рівнів, створення соціальних і технологічних передумов для кращого використання інтелекту кожної особистості і сукупного інтелекту	Інституціональний підхід. Співспрямованість з вектором суспільного прогресу. Антропоцентризм (особистісна орієнтованість концепції). Ендогенний характер змін
В. Поперечнюк [10, с.83]	Сукупність заходів як державних, так і не державних інституцій, спрямованих на підвищення загального рівня освіченості, розумового, творчого, наукового, культурного та духовного потенціалу людини і суспільства, що реалізується за допомогою поширення та популяризації інформаційно-комп'ютерних технологій та є основою для гармонійного, різнобічного розвитку особистості	Інституціональний підхід. Співспрямованість з вектором суспільного прогресу. Антропоцентризм. Екзогенний характер змін
Інтелектуалізація економіки (макроконтекст)		
В. Воронін [11, с.35-38]	«Заперечення заперечення» попередніх періодів господарських відносин і людських взаємодій	Діалектичний підхід

О. Другов [12]	Процес створення та накопичення в суспільстві знань і вмінь їх застосовувати, що, як правило, сприяє економічному зростанню, спричиняє структурні зміни в економіці, підвищуючи частку сфер нематеріального виробництва, інтелектуальної праці, інформаційних і високих технологій	Діалектичний підхід Співспрямованість з вектором суспільного прогресу.
С. Сардак [13]	Складний процес розширення масштабів, покращення, створення, накопичення та використання знань і вмінь у суспільстві, що спрямовується на набуття економікою нових якостей у формах управління	Діалектичний підхід. Співспрямованість з вектором суспільного прогресу. Управлінська змістовна складова
Н. Зубчинська [14]	Процес підвищення вагомості інтелектуальної діяльності персоналу, рівня інтелекту, професійних та загальноосвітніх знань, які забезпечуються безперервним розвитком персоналу	Діалектичний підхід. Відзначення освіти як детермінуючого чинника
Н. Маркова [15]	Процес поступового підвищення інтелектуального рівня людського капіталу на основі синтезу інформації, загальних і професійних знань, умінь і навичок окремого індивіда, що відбувається задля забезпечення відповідності сучасним умовам господарювання та отримання соціально-економічного ефекту	Діалектичний підхід. Співспрямованість з вектором суспільного прогресу. Змішування з поняттям ефективності інтелектуалізації економіки

О. Дзьобань, В.Пилипчук [16]	Економічна дійсність, що характеризується зростанням значення творчості у всіх сферах життя і виробництва	Феноменологічний підхід. Акцент на ролі інтелектуальної власності
А. Кузьмін [17]	Стимулюючий вплив інтелектуальним капіталом на економічний об'єкт	Інституціональний підхід. Акцент на ролі інтелектуальної власності
І. Кіршин [18, с. 245]	Процес створення доданої вартості за допомогою інтелектуальних технологій	Інституціональний підхід. Акцент на ролі інтелектуальної власності
І. Шульженко, О. Перепелиця [19]	Процес структурних змін в економіці щодо формування і реалізації інтелектуального потенціалу суспільства, збільшення частки інтелектуального капіталу та результатів творчої діяльності на всіх рівнях економічних відносин, у функціональних сферах, компонентах внутрішньої структури, складових відтворення національного господарства	Інституціональний підхід. Акцент на ролі інтелектуальної власності
Л. Савчук [20]	Процес дематеріалізації економіки та зростання питомої ваги нематеріальних активів у загальному обсязі ресурсів	Інституціональний підхід. Акцент на ролі інтелектуальної власності
А. Сафіулін [21]	Істотна залежність економічної могутності від розвитку освіти, науки	Феноменологічний підхід. Відзначення освіти та науки як детермінуючих чинників

Е. Наумов [22, с.72]	Процес встановлення контролю над новим знанням, тобто створення правил його виробництва та розповсюдження, а також встановлення санкцій за їх порушення, закріплення за знанням особливих атрибутів (зразок обмежень у праві інтелектуальної власності) з метою задоволення потреб людей, забезпечення сталого розвитку та соціального партнерства	Інституціональний підхід Акцент на ролі інтелектуальної власності. Управлінська змістовна складова
Інтелектуалізація виробничих систем (мезоконтекст)		
О. Бутнік-Сіверський [23]	Впровадження інноваційної моделі розвитку економіки з урахуванням формування національної інноваційної системи на основі трансформації інтелектуальної власності в інноваційний продукт та його комерціалізації	Інституціональний підхід. Акцент на ролі інтелектуальної власності
Інтелектуалізація виробництва (мезоконтекст)		
Б. Саліхов, Д. Летунов [24]	Свідома гуманістично спрямована діяльність людини із створення інтелектуальних благ	Феноменологічний підхід. Аксіологічно -гуманістична складова

Д. Глухів [25, с.106]	Процес удосконалення механізмів використання інтелектуального капіталу з допомогою додаткових знань, принципів і методів, що враховують зростання значущості і ролі нематеріальних, інтелектуальних факторів виробництва	Інституціональний підхід. Акцент на ролі інтелектуальної власності
Інтелектуалізація праці (мезоконтекст)		
А. Богданов [26, с. 168]	Подолання істотних відмінностей між розумовою і фізичною працею в матеріальному виробництві	Діалектичний підхід.
В. Бочко [27, с. 237]	Процес зростання у населення професійних знань науково-технічного і соціально-економічного характеру	Діалектичний підхід. Відзначення освіти як детермінуючого чинника
Л. Санкова [28, с. 98]	Поява в трудовій діяльності великої кількості завдань з «розмитою» структурою, що вимагають нестандартних, інноваційних підходів і рішень	Інституціональний підхід
Інтелектуалізація підприємства (мікроконтекст)		
В. Іванова [29, с.55]	Процес нагромадження розвитку та поліпшення структури інтелектуального потенціалу підприємства з метою забезпечення його стратегічних цілей в умовах гіперконкуренції	Діалектичний підхід. Співспрямованість з вектором суспільного прогресу.

Джерело: складено автором самостійно

Висновки та пропозиції. Узагальнення пропонованих сучасними дослідниками категорій, вказує на існування трьох антагоністичних методологічних підходів до визначення інтелектуалізації (незалежно від контекста застосування терміну): 1) феноменологічного (інтелектуалізація як стан об'єкта, що характеризується певними ознаками); 2) діалектичного (інтелектуалізація як безперервний процес розвитку об'єкта у часі); 3) інституціонального (інтелектуалізація як умови розвитку, інституціональна надбудова, «правила гри» у суспільстві в конкретний історичний період).

Відсутність єдиної думки на практиці створює проблеми регулювання концептуально пов'язаних з інтелектуалізацією соціально-економічних відносин, що в перспективі можуть бути вирішені за рахунок застосування нових трансдисциплінарних підходів у дослідженні проблеми.

Список використаних джерел

1. Этимологический словарь русского языка [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://enc-dic.com/rusethy/Intellekt-683/>
2. Об интеллекте [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.chitalnya.ru/work/588599/>
3. Китайские иероглифы [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://news.rambler.ru/30073997/>
4. Киршин И. А. Генезис интеллектуализации экономики: теоретическое обобщение / И.А. Киршин, А. В. Титов. – Ученые записки казанского университета. – 2012. – Т. 154. – Кн. 6. – С.7-18.
5. Дерій В.А. Облік і аналіз витрат підприємства на інтелектуалізацію, інформатизацію та інформацію / В.А. Дерій // Вісник ЖДТУ. – Серія: Економічні науки. – 2014. – № 3 (69). – с.50-56
6. Беляков К.І. Організаційно-правове та наукове

забезпечення інформатизації в Україні : проблеми теорії та практики : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юридичних наук : спец. 12.00.07 – Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Беляков К. І. ; Національна академія наук України ; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького. – К., 2009. – 41 с.

7. Вуйменков С.А. Институциональные формы эволюции экономики знаний: дис. кандидата экономических наук: 08.00.01; [Место защиты: Волгогр. гос. ун-т]. – Волгоград, 2010. – 168 с.

8. Санто Б. Интеллектуализация общества [электронный ресурс] / Б. Санто. – Режим доступа: <http://iee.org.ua/ru/publication/79/>

9. Україна: Інтелект нації на межі століть. Кол. монографія / Керівник авторського колективу В. К. Врублевський. – К.: Інформаційно-видавничий центр «Інтелект», 2000. – 516 с.

10. Поперечнюк В. М. Інтелектуалізація суспільства як правова категорія: теоретичний аналіз дефініції / В.М. Поперечнюк. – Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2015. – Серія Право. – Вип. 30. –Т. 2. – С.58-61.

11. Воронин В.Б. Развитие институциональных условий стратегического управления предприятием в информационной экономике: дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05, Москва, 2006. – 179 с.

12. Другов О.О. Інтелектуалізація як шлях до підвищення конкурентоспроможності реального сектора економіки України [електронний ресурс] / О.О. Другов. – Режим доступу : <http://khibs.edu.ua/R5/1.pdf>.

13. Сардак С. Е. Оцінювання стану інтелектуалізації національної економіки України в умовах глобалізації [електронний ресурс] / С.Е. Сардак, А.О. Самойленко // Бізнесінформ. – 2014. – № 12. – Режим доступу:

<http://business-inform.net>.

14. Зубчинська Н. М. Інтелектуалізація праці на робочому місці промислового підприємства // Бізнес Інформ. – 2011. – № 7(2). – С. 107-108.

15. Маркова Н. Теоретико-методичні основи формування й розвитку інтелектуального капіталу : автореф. дис. ... канд. економ. наук : спец. 08.09.01 / Маркова Наталія Сергіївна. – Х., – 2005. – 20 с.

16. Дзьобань О.П. Інформаційне суспільство: філософсько-правовий вимір : монографія / Дзьобань О.П., Пилипчук В.Г. – Ужгород : ТОВ «ІВА», 2014. – 292 с.

17. Кузьмин А.И. Интеллектуализация: инструмент развития экономики [электронный ресурс] / А.И. Кузьмин. – Режим доступа: http://www.rusnauka.com/15_NPN_2009/Economics/46454.doc.htm.

18. Киршин И.А. Качество современного экономического роста в условиях интеллектуализации экономики: дис ... доктора экономических наук: 08.00.01; [Место защиты: Казанский государственный финансово-экономический институт]. – Казань, 2010. – 348 с.

19. Шульженко І. В. Інтелектуалізація економіки України [електронний ресурс] / І. В. Шульженко, О. Л. Перепелиця. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/29_DWS_2012/Economics/14_120782.doc.htm.

20. Савчук Л. І. Проблеми ефективного використання персоналу підприємства в умовах інтелектуалізації економічного розвитку [електронний ресурс] / Л. Савчук. – Режим доступу: <http://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/5.2/269.pdf>.

21. Сафиуллин А.Р. Интеллектуализация экономики как современная тенденция общественного прогресса [электронный ресурс]. – Режим доступа:

<http://samorazvitie.net/book/318-innovacionnoe-razvitie-sovremennoj-rossijskoj-yekonomiki-uchebnoe-posobiesafiullin-a-r/27-intellektualizaciya-yekonomiki-kak-sovremennaya-tendenciya-obshhestvennogo-progressa.html>

22. Наумов Е. А. Интеллектуальная экономика и устойчивое развитие в свете теории институционального конструктивизма [электронный ресурс] / Е.А. Наумов А.А. Понукалин, А.Е. Бенуа // Устойчивое развитие: наука и практика. – 2013. – 1(10). – с.66-74. – Режим доступа: <http://www.yrazvitie.ru/wp-content/uploads/2013/06/6-Naumov.pdf>.

23. Бутнік-Сіверський О. Б. Інтелектуалізація сучасних виробничих систем [електронний ресурс] / О.Б. Бутнік-Сіверський. – Режим доступу: <http://www.ipdo.kiev.ua/files/articles/but1.pdf>.

24. Салихов Б. В. Интеллектуальная экономика как нравственно-этическая форма инновационного развития [электронный ресурс] / Б. В. Салихов, Д. А. Летунов // Проблемы современной экономики. – 2008. – № 3 (27). – Режим доступа: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=2070>.

25. Глухов Д.В. Совершенствование механизма использования интеллектуального капитала в системе менеджмента: Дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05: Москва, 2004. – 175 с.

26. Богданов А.Ф. Становление социальной однородности труда в процессе строительства коммунизма: дис ... доктора философских наук: 09.00.02; [Место защиты: Минск], 1982. –347 с.

27. Бочко В.С. Теоретико-методологические основы интегративного стратегического развития территорий: дис ... доктора экономических наук: 08.00.01; [Место защиты: ГУ «Институт экономики Уральского отделения РАН»]. – Екатеринбург, 2010. – 327 с.

28. Санкова Л.В. Интеллектуализация труда и формирование занятости в современной экономике: дис... кандидата экономических наук: 08.00.01; [Место защиты:Саратов], 1996 г. – 208 с.

29. Іванова В.В. Економіка, заснована на знаннях, та економіка знань: адекватність використання категорій / В.В. Іванова // Механізм регулювання економіки. – 2011. – № 3. – С.47-54.